

Szembenézünk-e a múlttal?

Tévednek, akik azt hiszik, hogy a múlt átértékelése afféle közép-európai hóbort. Hogy a rendszerváltoztató igyekezet tünteti fel az egykori hősokt gazembereknek, a gazembereket hősoknak. A berlini fal leomlása, illetve a Szovjetunió összeomlása után a nyugati baloldali értelmiség is kénytelen felülvizsgálni korábbi nézeteit. A

Színház

című lap a száz éve született Bertolt Brechtre emlékezik. *Eörsi István Magánbeszédében* a költő-drámaíró elvitathatatlan tehetségét hangsúlyozva arra a következtetésre jut, hogy erkölcsi értelemben igenis van különbség a totalitárius rendszerek között, mert „a kommunista világrendszerben – a fasiszta és a kommunista el-
lentében – egy humanista alapvetésű és termékeny kritikai alapállással rendelkező filozófia fajult el”. Hogy mi az, ami maradandó az életműből? „Brecht halála óta tapasztalati tényvé vált, hogy a marxista filozófia utópista elemei használhatatlanok, kritikai alapállása viszont ma is égetően időszerű, mert a működőképesége folytán diadalmaskodó kapitalista világ a szovjet rendszer megérdemelt bukása után a Mammon imádatára, igazságtalanságra és képmutatással rosszul rejtgetett kannibalizmusra épül.” Martin Esslin monográfiájából *Az utolsó évek* címmel hoz részletet a lap. A keletnémet hatóságok kitüntetett kedvence, a „nagy formátumú ördög” nemcsak legitimálta a hatalmat, hanem szenvedett is tőle. Kérdés, hogy a neki nyújtott kedvezményekért hogyan fizetett. Az 1953-as berlini munkásfelkelés idején Brecht sietett közölni Ulbricht elvtárrsal: „Szükségét érzem, hogy ebben az órában kifejezzem Önnek a Német Szocialista Egységpárttal való szoros együvé tartozásomat.” Kissé árnyaltabban fogalmaz nyugatnémet kiadójának: „A Német Szocialista Egységpárt olyan hibákat követett el, amelyek súlyosan terhelik egy szocialista párt számláját, és munkásokat

haragított magára, köztük régi szocialistákat is. Én nem vagyok tagja ennek a pártnak, de tisztelen számos történelmi jelentőségű teljesítményéért, és amikor – nem hibái, hanem érdemei miatt – fasiszta és háborúra uszító csoce-lék támadt rá, hozzá tartozónak éreztem magam.” Brecht, a művész, a polgári világ, benne a hagyományos színház elleni küzdelmében számos olyan újítást hozott, amely az elmúlt évtizedekben a hagyományos színház részévé lett. A rombolás művésze volt, aki mindent tagadott, amit értéknek látunk ma is. Tehetsége gyakran fordult önmaga ellen, amikor elidegeníteni akart, olykor könnyeket csalt a nézők szemébe. A Színház adósunk marad Brecht művészetének kritikai értékelésével.

Raul Wallenberg sorsa vissza-visszatérő témája a hazai és nemzetközi sajtónak. Az Izraelben élő Dalmáth Ferenc a

Valóság

hasábjain teszi fel a kérdést: miért beszélünk a svéd diplomata eltűnéséről, amikor soha nem tűnt el, mert köztudomású, hogy elvitték az oroszok. A szerző számára az látszik rejtélyesnek, hogy „a zsidómentő svéd hős elfogása utáni kritikus hetekben és hónapokban hol volt és mit csinált az a sok-sok zsidó, akiket Wallenberg élete kockázatásával megmentett, s akiknek elemi kötelessége lett volna mindent elkövetni azért, hogy megmentőjük életét megmentsék”. Dalmáth Ferenc szemtanúk vallomása alapján felidézi az utolsó magyarországi napokat. Nem érti, hogy bár a pesti izraelita hitközség már 1945. június 21-én örök halálját fejezi ki, s jegyzőkönyvben örökíti meg a svéd követségi titkár érdemeit, miért nem emelte fel a szavát, miért nem mozdult meg Wallenberg érdekében. Holott cselekedni kellett volna, felrázni a világ zsidóságának lelkiismeretét: „...ez az ember zsidók ezreit mentette meg a biztos haláltól, ne engedjük ártatlanul elpusztulni. Elsősorban az amerikai zsi-

dók lelkiismeretére gondolok. Nemcsak azért, mert hatalmas az erejük, mind anyagi, mind politikai tekintetben, s nemcsak azért, mert nem volt miért félniük az oroszoktól, hanem azért is, mert Wallenberg, mint utólag kiderült, elsősorban az ő megbízásukból, az ő anyagi támogatásukkal tevékenykedett.” Dalmáth Ferenc szerint nincs lezárva Wallenberg-dosszié, hiszen kérdések sora megválaszolhatatlan mai ismereteink szerint.

A Valóság friss számának többi, a múltat tisztázni igyekvő publikációja közül kiemelkedik Balázs Eszter *Egy „mini-Komintern” története a Kommunista Internacionálé vég-órájában* című tanulmánya. A fiatal kutatót Rajk László életútjának máig feldolgozatlan franciaországi állomása indította vizsgálódásra. Mi történt a spanyol nemzetközi brigád kommunista tagjaival a francia internálótáborokban, Gurs-ben és Le Vernet-ben. Az a későbbi híresztelés, hogy a nyugati kommunisták feddhetetlenebbek voltak, mint a szovjet emigrációt választók, hogy más irányvonalat képviseltek, mint amazok, egyértelműen cáfolható a publikáció nyomán. Franciaország szívesen megszabadult volna a sztálinista kommunistáktól, de nem igyekezett visszatartani a foglyokat, mert el akarta kerülni, hogy „a Hitler és Sztálin által vesélyeztetett országokban elkötelezett sztálinisták legyenek szabaddal, mivel egy ilyen helyzet közvetlenül Franciaország biztonságát is fenyegette volna”. Balázs Eszter izgalmas tanulmányának végén arra hívja fel a figyelmet, hogy a francia levéltári források tanulmányozása segíthetne az 1945 utáni népi demokráciák kormányaiban kulcspozíciókba kerülő kommunisták háború alatti tevékenységének feltárásában.

Van mit kiderítenünk, van mit újra és újra végig gondolnunk, hogy az Eörsi István által kétféleképpen vélt totalitarizmus azonos gyökereit tisztán lássuk, mint egykor József Attila.

Osztoivits Ágnes